

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА УСТАНОВА
«ІНСТИТУТ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ НАН УКРАЇНИ»

АЛМАШІЙ Володимир Васильович

УДК 94(434.6)"1989/1995" : 323.15(161.2) : 342.724

**УКРАЇНЦІ СЛОВАЧЧИНИ: ГРОМАДСЬКО-КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ
ТА ПРОЦЕС НАЦІОНАЛЬНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ
(1989-1995 рр.)**

07.00.02 – Всесвітня історія

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у відділі теорії і методології всесвітньої історії Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України».

Науковий керівник:

кандидат історичних наук, доцент
Солошенко Вікторія Віталіївна,
ДУ «Інститут всесвітньої історії
НАН України», заступник директора
з наукової роботи.

Офіційні опоненти:

доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України,
Віднянський Степан Васильович,
Інститут історії України НАН України,
відділ історії міжнародних відносин
і зовнішньої політики України, завідувач;

доктор історичних наук, професор
Трощинський Володимир Павлович,
Національна академія державного
управління при Президентові України,
кафедра соціальної і гуманітарної політики,
завідувач.

Захист відбудеться «13» травня 2021 року о 14.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.25901 Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України» за адресою: 01054, м. Київ, вул. Леонтовича, 5, зала засідань.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України» за адресою: 01054, м. Київ, вул. Леонтовича, 5.

Автореферат розісланий «   » квітня 2021 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат історичних наук, доцент

О. М. Цапко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Словацька Республіка (СР), маючи спільний кордон з Україною, після розпаду ЧСФР в 1993 р. стала суб'єктом міжнародного права, почала сповідувати стандарти відкритого суспільства європейського типу та входить до переліку найбільш реформованих країн Східної Європи. Вона приступила до вироблення державної концепції етнонаціональної політики у відповідності до міжнародних та європейських стандартів та забезпечення прав представників національних меншин, у тому числі й українців як їхньої складової. Упродовж 1990-х років у Словаччині було закладено основи системних змін у царині людських, громадянських і політичних прав, з'являються нові політичні партії й рухи. Продовжувала працювати Рада Уряду СР з питань національностей. У середовищі національних меншин найбільш активізувала політичну діяльність угорська національна меншина, представники якої створили власні політичні партії, три з яких мали своїх представників у парламенті Словаччини. Національна меншина ромів була представлена на рівні регіонального та загальнодержавного словацького політикуму. Українці Словаччини ініціювали створення самостійного політичного суб'єкту для північно-східного регіону під назвою «Піддуклянська демократична громада», що свідчило про активізацію їхнього власного політичного життя.

Словаччина й Україна визнали одна одну, в Братиславі і Києві були відкриті та стали діяти, відповідно, українське та словацьке посольства, відбувся обмін візитами вищого рівня, була підготовлена та підписана низка договорів. Країни поєднували не тільки спільні кордони, традиційні господарські зв'язки, а й близькі проблеми політичного, етнічного й економічного характеру. Важливу роль у вирішенні актуальних питань української громади в Словаччині та словацької – в Україні, в збереженні їхньої самобутньої національної культури, традицій, національних інституцій, національного шкільництва, налагодження зв'язків між Україною і СР в 1990-х рр. і були покликані виконувати Змішана міжурядова українсько-словацька комісія з питань національних меншин, освіти і культури, а також Державна програма України щодо підтримки закордонних українців, у тому числі – й Словаччини, «Українська діаспора на період до 2000 року».

Чинне законодавство СР гарантувало рівність прав усіх громадян незалежно від національності, релігії, віросповідання, соціальної приналежності. Держава ратифікувала переважну більшість прийнятих документів ООН уже в перший рік свого існування, а більшість документів Ради Європи стали невід'ємною частиною тогочасної управлінської системи. Правову базу забезпечення культурно-освітніх та духовних потреб національних меншин у 1990-х рр. складала понад два десятки законодавчих актів у різних сферах. Водночас в освітній (шкільній) системі відбувалося зменшення кількості навчальних закладів, у яких вивчалася українська мова, здійснювалось об'єднання шкіл та зменшення державного фінансування національних культур тощо. Проблематика українського шкільництва звузилась до питання мови.

З позицій сьогодення вже є можливість неупередженого наукового аналізу та узагальнень результатів трьох десятиліть етнокультурних змін у середовищі закордонного українства. Впродовж 1990-х – 2000-х років в Україні і СР була опублікована низка монографічних наукових досліджень, присвячених двостороннім міждержавним відносинам України і Словаччини, а також історичного, соціологічного,

етнополітичного і політологічного змісту щодо специфіки минулого і сучасного українського населення цієї країни. Однак питання громадсько-культурного, національного, освітнього розвитку та гарантій прав української національної меншини в Словаччині впродовж кінця 80-х – середини 90-х років ХХ ст. в цілому, на конкретно-історичному матеріалі, недостатньо розроблені в українській історіографії. Таким чином, актуальність дисертаційного дослідження полягає в тому, що вперше здійснюється системне, комплексне наукове дослідження еволюції української національної меншини Словаччини з 1989 по 1995 рр.

Зв'язок дисертації з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана у межах планової наукової тематики Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України» «Проблема історичної пам'яті у всесвітньо - історичному дискурсі (1945-2015 рр.)», номер державної реєстрації 0117U003117.

Мета дослідження – розкрити головні тенденції та особливості еволюції української національної меншини в СР, а також здійснити комплексне дослідження громадсько-культурного та освітнього розвитку українців Східної Словаччини, процесу їхнього національного самовизначення у 1989 – 1995рр.

У контексті поставленої мети ми прагнемо вирішити наступні **дослідницькі завдання:**

- проаналізувати словацьку, зарубіжну та вітчизняну історіографію;
- дослідити джерельну та методологічну базу дослідження;
- висвітлити етнонаціональну політику Чехословаччини та Словаччини (діяльність Ради Уряду СР з питань національностей, відповідне законодавство);
- розкрити соціально-демографічну структуру та проблеми освіти української громади Словаччини;
- охарактеризувати громадську та освітньо-культурну діяльність Союзу русинів-українців в Чехословаччині та в СР у період суверинізації останньої (1989-1995 рр.) та визначити суперечності процесу національного самовизначення української меншини;
- виділити особливості внутрішніх та зовнішніх чинників усамостійнення та активізації діяльності «Русинської оброди» в Словаччині;
- здійснити аналіз українсько-словацького міждержавного співробітництва у сфері захисту прав української національної меншини в СР;
- проаналізувати систему підтримки Україною закордонних одноплемінників у СР.

Об'єктом дослідження є українська національна меншина Словаччини з 1989 – до середини 1990-х рр.

Предметом дослідження виступає громадсько-культурне життя, процес національного самовизначення українців Словаччини в кінці 80-х – середині 90-х рр. ХХ століття, становище в галузі освіти, система і механізми гарантії їхніх прав, словацька державна етнонаціональна політика в українському питанні, основні напрями і механізми двостороннього співробітництва у сфері захисту і гарантії прав національних меншин, державна підтримка Україною української діаспори в СР.

Географічні межі роботи охоплюють територію Словацької Республіки.

Хронологічні межі дослідження окреслені періодом з 1989 по 1995 рр., тобто часом від листопадової («оксамитової») революції 1989 р., коли відбулися

кардинальні зміни у суспільно-політичному житті Чехословаччини, які сприяли активізації громадської та культурно-освітньої діяльності українців, проте, з іншого боку, й розколу в середовищі самої національної меншини, і до січня 1995 р. – часу кодифікації русинської мови, що остаточно поглибило розкол між русинами й українцями Словаччини.

У процесі розкриття теми дисертант іноді виходив за межі хронологічних рамок дослідження, що зумовлено специфікою даного дослідження. Це здійснювалося з метою мотивації причин та наслідків описуваних подій.

Наукова новизна. Проблеми культурно-національного розвитку та гарантії прав української національної меншини у Словаччині на перехідному посткомуністичному етапі еволюції суспільства в цілому, на джерельному рівні, недостатньо розроблені в українській і словацькій історіографії. Впродовж 1990-х – початку 2000-х рр. у СР і в Україні була опублікована низка монографічних наукових досліджень історичного, соціологічного, етнологічного і політологічного змісту щодо специфіки минулого і сучасного розвитку українського населення Словаччини. Наукова новизна отриманих результатів даної роботи полягає в тому, що вперше на дисертаційному рівні проводиться системне, комплексне наукове дослідження діяльності українців Словаччини у період 1989 – 1995 рр. Зокрема, в дослідженні:

вперше:

– здійснено системний і комплексний конкретно-історичний аналіз процесу розвитку української національної меншини СР на етапі постсоціалістичної трансформації вказаного періоду та досягнення словацької і української історіографії з цього питання дослідження;

– уведено до наукового обігу значний масив нового документального, архівного матеріалу вітчизняних і зарубіжних архівних установ;

– комплексно й ґрунтовно проаналізовано процес формування і напрями діяльності громадсько-культурних організацій українців і русинів, зокрема, «Союзу русинів-українців Словацької Республіки», «Русинської оброди», «Світового конгресу русинів», проведення їхніх з'їздів, конгресів; відзначено діяльність їх попередника – «Культурного союзу українських трудящих» (далі КСУТ) Чехословаччини та його орієнтацію на неполітичне «культурництво», його пропартійний характер, а також відзначено результати культурно-освітньої діяльності «Союзу русинів-українців Словацької Республіки» (далі СРУ СР) та «Русинської оброди»;

– виділено конкретно-історичні етапи становлення державної етнонаціональної політики в Словаччині щодо українського питання і формування системи гарантії прав національних меншин періоду 1989 – середини 1990-х рр. та їх специфіку;

– здійснено комплексний аналіз діяльності інституцій державної влади Чехословаччини, СР у сфері захисту прав і свобод українців та інших меншин;

набули подальшого розвитку:

– аналіз еволюції українців та особливості процесу формування полінаціонального, мультикультурного суспільства в Словаччині, а також місця і ролі в ньому національних меншин у ході постсоціалістичної трансформації;

– дослідження динаміки розвитку української національної системи освіти у

кінці 80-х – першої пол. 90-х рр. минулого століття, а також процес згортання україномовних шкіл за вказаний і попередній періоди;

– вивчення кількісних і якісних змін у середовищі української національної меншини, а також її місця в структурі населення Словаччини у роки системних суспільних перетворень на рубежі ХХ–ХХІ ст. на основі офіційних статистичних даних, зокрема переписів населення СР 1991 і 2001 рр., результатів соціологічних досліджень;

– дослідження українського етносу Східної Словаччини та проблем ідентифікації і самоідентифікації українців; у даному контексті запропоновано позначення українського населення СР як «русини-українці», «українці», «русини»;

– аналіз державної підтримки Україною українського населення Словаччини шляхом запроваджені Державної програми «Українська діаспора» (1994-2000 рр.);

удосконалено:

– знання про нормативно-правову базу СР з питань забезпечення прав національних меншин;

– інформацію про роль діяльності Міжурядової Двосторонньої українсько-словацької комісії з питань національних меншин, освіти і культури та її внесок у забезпечення гарантій прав національних меншин в українсько-словацьких відносинах.

Враховуючи наукову значимість теми дисертації та політичні суперечності навколо визначень русинства, в дослідженні використовувався термін «русини-українці», «українці», «русини» щодо українського (східнослов'янського) населення Словаччини. Наукова правомірність категорії «русини-українці» обумовлена спадковістю й неперервністю проживання автохтонного східнослов'янського населення на своїх етнічних теренах, його невідривності від решти українців Карпат, України та світового українства. Додамо, що Позачерговий з'їзд КСУТ 20 січня 1990 р. змінив назву організації на «Союз русинів-українців Чехословаччини».

Активні діячі української і русинської спільнот Словаччини (наприклад, П. Магочі) до початку 1990-х рр. вважали українців та русинів однією національною меншиною і лише згодом останні перейшли на позиції окремішності русинів від українців. Західні вчені визнають також автохтонне східнослов'янське населення Словаччини розколотим на групи в залежності від ідеологічних орієнтацій, відзначають взаємне володіння сучасними русинами і українцями Словаччини обома мовами: як українською, так і русинською.

Теоретичне значення дослідження. Незважаючи на зростаючий масив публікацій з українського питання в СР, слід констатувати, що узагальнюючих робіт щодо місця і ролі української меншини в сучасній словацькій науці, а також у новітній українській та словацькій історіографії на даний час практично немає.

Дисертаційна робота є конкретно-історичним дослідженням українського питання в Словаччині періоду 1989-1995 рр., у якій комплексно аналізується процес розвитку української меншини в умовах системної трансформації та становлення полінаціонального, мультикультурного словацького суспільства, еволюції етнічних спільнот та міжетнічних відносин в СР на межі ХХ-ХХІ століть, що значним чином і обумовлює новизну роботи.

Теоретичне і практичне значення дисертації та одержаних у ході дослідження теми результатів полягає насамперед у тому, що вивчені та узагальнені найбільш

позитивні моменти словацького досвіду розв'язання українського питання в СР та вирішення проблем національних меншин, створення і функціонування системи гарантій їх прав можуть бути використані для наукового обґрунтування державної етнонаціональної політики в Україні та її ефективної реалізації. Досвід державної політики СР щодо запровадження загальноєвропейських норм гарантій прав національних меншин представляє інтерес для України в контексті виконання копенгагенських критеріїв, обов'язкових для держав-претендентів на вступ до Євросоюзу.

Практична цінність роботи полягає в тому, що основні положення, узагальнення і висновки роботи, зібраний фактичний матеріал можуть бути також використані для підготовки підручників, навчально-методичних посібників, спецкурсів, навчальних програм із всесвітньої історії, країнознавства, етнології, історії і теорії міжнародних відносин, політології та інших гуманітарних дисциплін для вищих навчальних закладів України, при написанні курсових та дипломних робіт. Зібраний та опрацьований фактичний матеріал може бути також використаний у практичній роботі державних органів влади України та Словаччини (зокрема – зовнішньополітичними відомствами, міністерствами освіти, культури, комітетами, пов'язаними з національною проблематикою обох держав, та ін.), громадськими структурами і організаціями, політичними партіями тощо.

Апробацію результатів дослідження здійснено дисертантом під час виступів та доповідей на дев'яти наукових конференціях, у т. ч. – восьми міжнародних: 1) Всеукраїнській науково-практичній конференції «Держава і право: історія, сучасність та майбутнє» (м. Ужгород, листопад 2004); 2) Міжнародній науково-практичній конференції «Ціна свободи й незалежності: трансформація політичних систем в країнах Центральної та Південно-Східної Європи до та після 1989-1991 рр.» (м. Ужгород, 2-3 листопада 2006 року); 3) Міжнародній науковій конференції на тему: «Міжкультурний діалог: Становище – Контекст – Перспектива» (м. Пряшів, Словаччина, 16-17 жовтня 2008 року); 4) Міжнародній науково-практичній конференції «Країни Центрально-Східної Європи в модерну і постмодерну добу: теоретичні концепції й політичні реалії» (м. Ужгород, 2-3 жовтня 2009 року); 5) Міжнародній конференції докторантів: Пряшівські політологічні дні 2010 (м. Пряшів, Словаччина, 28-29 січня 2010 року); 6) Міжнародній конференції «Українська писемність: минуле і сучасність» (м. Ужгород, 20 травня 2010 року); 7) Міжнародній науково-практичній конференції «Україна на шляху до розбудови національної держави: історична спадщина, суспільно-політична реальність та соціокультурна перспектива» (м. Ужгород, 7-9 листопада 2012 року); 8) Міжнародній науково-практичній конференції «Міжетнічна та міжконфесійна толерантність як чинник консолідації українського суспільства: досвід Закарпаття» (м. Ужгород, 28-29 травня 2013 року); 9) Науковій конференції, присвяченій 30-річчю від дня утворення кафедри політології і державного управління ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (м. Ужгород, 8 грудня 2020 року).

Особистий внесок здобувача. Публікації, покладені в основу дисертації: 18 наукових статей, з яких 12 публікацій – в українських фахових і зарубіжних рецензованих виданнях та 6 публікацій, які додатково відображають наукові результати дисертації.

Структура дисертації. Дисертаційне дослідження побудоване на основі

проблемно-тематичного і проблемно-хронологічного підходів та складається із вступу, чотирьох розділів основної частини, висновків, списку умовних скорочень, використаних джерел, літератури і додатку. Загальний обсяг рукопису дисертації становить 190 сторінок. Загальний обсяг роботи – 225 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обгрунтовано актуальність теми, охарактеризовано стан вивчення проблеми (предмету дослідження), сформульовано мету і завдання роботи, визначено об'єкт та предмет дослідження, охарактеризовано методологічні засади, наукову новизну, теоретичне та практичне значення дисертації, апробацію основних результатів дослідження.

У першому розділі «**Історіографія, джерельна база та методологічні засади дослідження**». проаналізовано стан наукової розробки теми та охарактеризовано джерельну базу дослідження.

У підрозділі 1.1. «**Історіографія проблеми**» представлено процес висвітлення вказаного питання в СР та за її межами, а також характеризується доробок українських науковців щодо вивчення розвитку української національної меншини в Словаччині і тих процесів, які відбувались у її середовищі в окреслений період.

Зазначається, що основною проблемою українського питання в Словаччині кінця 1980-х – 1990-х рр., на думку більшості дослідників, був штучний розкол національної меншини на українську і русинську. Тогочасна словацька і зарубіжна історіографія оперували фактом дезінтеграції українства в СР. Переважна більшість словацьких і зарубіжних вчених фіксувала існування українців і русинів як окремих етногруп, а саме – двох відмінних національних меншин у Словаччині періоду 1990-х – початку 2000-х рр. У той же час частина істориків СР, прихильників «твердого» українства, заперечувала правомірність «русинства» як штучного явища і тлумачила його, переважно, як надуманий політичний витвір. Відбувалося протистояння всередині української національної меншини, яке, подекуди, гіперболізувалося. На думку словацьких дослідників українського походження, розділення однієї національної меншини на дві послаблювало кожну з них і вело до їх словакізації.

Більш інтенсивно на тогочасному етапі розроблялися різноманітні аспекти становища української та інших національних меншин у СР. Провідною науково-дослідною установою з цієї проблематики виступав Інститут суспільних наук Словацької академії наук (м. Кошице). Під його егідою у другій половині 1990-х – на початку 2000-х рр. вийшла низка наукових збірників, присвячених національним меншинам Словаччини. У рамках вивчення етнічних проблем Інститутом була опублікована низка спеціальних робіт щодо еволюції української меншини в Словаччині. З поміж них варто виділити монографічні дослідження і статті наукових співробітників цього Інституту М. Гайдоша, С. Конечного, Ш. Шутая, а також М. Мушинки та інших. Особливий інтерес представляє науково-документальна публікація 2005 р. «Русини і українці в Словаччині в процесах трансформації (1989-1995 рр.)». Методологічні засади дослідження проблем національного самоусвідомлення та етнічної ідентифікації представників національних меншин у словацькій гуманітарній науці розроблено і концентровано викладено в ряді робіт М. Гбурової.

Відзначається, що переважна частина словацьких істориків, соціологів,

етнологів, культурологів та представників інших гуманітарних наук у своїх дослідженнях оперували не лише офіційними статистичними матеріалами переписів населення СР 1991 і 2001 рр., але й самостійними емпіричними дослідженнями комплексного і міждисциплінарного характеру, які регулярно проводилися в національно змішаних районах Словаччини. Значний інтерес представляє колективна публікація «Народ і національності. Стан дослідження після 1989 року і його перспективи». Українському питанню в цьому виданні присвячена низка статей словацьких істориків М. Гайдоша, С. Конечного, М. Мушинки, П. Шолтеса та А. Плішкової.

У більшій мірі саме культурна сфера життя українців Східної Словаччини була і залишається предметом досліджень словацьких науковців. Загальну картину розвитку української культури в краї подали у своїх працях Б. Лановик, А. Багмут, М. Мушинка та ін. Вагомий внесок у дослідження діяльності та організації Музею української культури у місті Свидник здійснив М. Сополига. Заслуговує на увагу праця П. Богдана «20 років – здобутки і втрати. 1989-2009». У 2011 р. ґрунтовну монографію з історії української національної меншини Словаччини опублікували батько і син українського походження М. Мушинка і О. Мушинка: «Національна меншість на порозі загибелі?...».

Окремою ланкою діяльності українців Словаччини виступає національне шкільництво. Вагоме місце у дослідженні вказаного питання посідають праці І. Ваната у співавторстві з М. Ричалкою та А. Чумою «До питань післявоєнного розвитку, сучасного стану та перспектив українського шкільництва в Словаччині», робота авторського колективу Ю. Бачі, І. Ваната, Ф. Ковача, А. Чуми, М. Штеця «До сучасних проблем нашого культурно-національного життя», М. Гайдоша «До проблем національного шкільництва русинів», колективна праця М. Гайдоша, С. Конечного, М. Мушинки «Русини/українці в дзеркалі півсторіччя», окремий розділ у якій присвячено національному шкільництву українців Словаччини, А. Плішкової «Історичний початок про русинське шкільництво», а також матеріали статистичного щорічника з освіти СР.

На початку 1990-х рр. свої розвідки щодо русинства оприлюднили Д. Ковач, Л. Гараксім. У 1996 р. вийшли друком збірники словацькою і англійською мовами, упорядковані П. Магочі, зміст яких був присвячений кодифікації русинської мови 27 січня 1995 р. у Братиславі. В окремих статтях авторами висвітлювалися різноманітні аспекти даної проблематики, її передумови, хід і наслідки (А. Дуліченко, П. Магочі, В. Ябур, М. Ляш, О. Зозуляк, А. Плішкова, М. Сісак). Питання кодифікації русинської мови піднімалися і обговорювалися також на сторінках русинської періодики «Народны новинкы», «Русин» тощо. З 2009 р. видається щорічник «Штудії з карпаторусиністики». Протягом другої половини 1990-х рр. – початку 2000-х рр. поживавішали дослідження, що торкалися проблематики русинської мови, які сприяли утвердженню та визнанню її не лише в Словаччині, а й за її межами. Серед зарубіжної історіографії провідну роль у відродженні русинського руху відіграв канадський вчений П. Магочі, який займався вивченням карпатських русинів. Низку праць дослідник присвятив дослідженню саме словацьких русинів. Ці питання висвітлювали й І. Поп, С. Суляк.

Єдиною в РФ науковою установою, яка комплексно вивчала історію, культуру, літературу і мови зарубіжних слов'янських народів, у тому числі й

Чехословаччини, СР, ЧР, був Інститут слов'язознавства Російської академії наук. У 2000-х рр. Інститутом була видана низка праць бібліографічного характеру. За період 1990-х рр. були опубліковані монографічні праці узагальнюючого змісту загалом по країнах Центральної і Південно-Східної Європи з тих чи інших проблемних питань їх новітньої історії (у т.ч. – Чехословаччини, СР), а також документальні і хрестоматійні видання. Інститутом видається спеціалізований журнал «Славяноведение» (з 1965 по 1992 рр. – «Советское славяноведение»). На сторінках цього журналу публікувались проблемно-тематичні статті, матеріали дискусій, «круглих столів», документи, критичні огляди, бібліографія, хроніка наукового життя, інформація про книги.

Відзначається, що в сучасній українській історіографії приділялась недостатня увага вивченню становища української меншини в Словаччині періоду кінця 1980-х – першої пол. 1990-х рр. Значним чином це зумовлено тим, що дослідниками було неповним чином опрацьовано джерельну базу проблематики. Лише в кінці 1990-х–2000-х рр. здійснювалися поодинокі розвідки та публікації, присвячені дослідженню історичного минулого, історії соціально-економічного, культурного, освітнього, міжконфесійного, міжетнічного розвитку українців у контексті досліджень історії країн Центральної та ПСЄ з означуваного періоду.

У сучасній українській історичній науці одним із перших заклав основи вивчення українського питання в Чехословаччині, Чехії і Словаччині відомий вчений С. Віднянський. З початку 2000-х рр. побачили світ історіографічні роботи щодо українського питання в Словаччині. Спеціально аналізувалося становище українців у СР та словаків – в Україні. Були також опубліковані дослідження стосовно українсько-словацьких міжетнічних зв'язків і взаємовпливів та двостороннього міждержавного співробітництва у сфері захисту прав національних меншин. Протягом 2000-х рр. вийшла друком низка праць із історії Словаччини, переважно узагальнюючого змісту. Історією українсько-словацького співробітництва в контексті міжнародних відносин, серед інших дослідників, займався в 90-их рр. ХХ ст. В. Приходько. Питаннями русинства – відомі науковці України: Л. Белей, С. Віднянський, О. Майборода, О. Мишанич, М. Тиводар, В. Трощинський, П. Чучка, які доводили, що автохтонне населення історичного Закарпаття, а також Східної Словаччини у мовному, етнографічному та культурно-історичному аспектах є органічною частиною українського етнокультурного простору.

Науковим та освітньо-виховним центром досліджень уже на початку 1990-х рр. у західному регіоні України залишається Ужгородський державний університет, на базі якого проводились наукові та науково-практичні конференції, які присвячувалися актуальним проблемам історичного минулого, дослідженню історії соціально-економічного, культурного, освітнього, міжконфесійного, міжетнічного розвитку країн Центральної та Південно-Східної Європи тощо. Зокрема, суттєво доповнюють українську історіографію з окреслених питань праці М. Зана, П. Леньо, А. Клайзнер, В. Туряниці, В. Шумило, О. Курінного, М. Алмашія, Л. Ільченко, І. Буркута, Н. Гички (Кічери), Л. Белея, В. Приходька. У 2000-х рр. була захищена низка дисертаційних досліджень з питань історії закордонних українців та русинів другої половини ХХ ст., зокрема Н. Лазар, М. Васильченко, Н. Кічери.

Вказані оглядові і фактографічні публікації українських істориків, навіть з урахуванням їх загально регіональної спрямованості підходу до дослідження і

викладу матеріалу, не розкривали повністю закономірності та особливості суспільно-політичних перетворень 1989-1990-х рр. у СР. Конкретно-історичні роботи системного характеру з питань історії постсоціалістичної трансформації етнонаціональної політики та інших важливих питань у Словаччині, на нашу думку, можуть бути підготовлені лише на базі суттєвого розширення джерельної бази вивчення складного і цілісного комплексу процесів суспільних змін, які відбулись у цій країні після 1989 р.

У підрозділі 1.2. «**Джерельна база та методологічні засади дослідження**» проаналізовано документальні джерела словацьких та українських архівних установ щодо громадсько-культурного та освітнього розвитку української національної меншини в Словаччині.

Основною групою джерел для вивчення історії відносин між Україною та СР періоду 90-х років ХХ століття, в тому числі й українського питання в Словаччині, становища українців у даній країні, в дисертаційній роботі є неопубліковані матеріали з українських та словацьких архівів, у тому числі – центральних і регіональних архівних установ, поточних (внутрішніх) архівів зовнішньополітичних відомств та, в цілому, державних структур різних рівнів двох країн, які вперше вводяться до наукового обігу. Дисертантом використовується також словацька статистика, матеріали української і русинської преси, зарубіжних та вітчизняних наукових збірників (у тому числі й тематичних) тощо. Дається характеристика договірної бази, підписаної між двома державами впродовж першої половини 1990-х рр., міністерствами і відомствами України та Словаччини, що стосувалася співробітництва в різних галузях, а також огляд класифікації документального матеріалу низки архівних установ, документи яких у більш повній мірі були задіяні при написанні дисертаційної роботи.

Використано документи поточних (внутрішніх) архівів Уряду СР, Міністерства закордонних справ СР, Міністерства культури СР, Союзу русинів-українців СР; Управління (Відділу) держаного архіву МЗС України, Поточного (внутрішнього) архіву Відділу європейської інтеграції та міжнародного співробітництва Департаменту етнополітики і європейської інтеграції Державного комітету України з питань національностей та релігій, Поточного (внутрішнього) архіву відділу у справах національностей Закарпатської ОДА, Поточного (внутрішнього) архіву відділу зовнішніх зв'язків ДВНЗ «Ужгородський національний університет» та інші.

Опрацьовані джерела дали змогу простежити діяльність громадських організацій українців Східної Словаччини, їхню громадсько-політичну роботу, становище в галузі українського національного шкільництва, культури, основні напрямки діяльності українськомовного населення, тощо, а також національну політику словацького уряду, міністерств по відношенню до українського населення Словаччини. Характеристика джерельної бази дає підстави стверджувати, що її кількісний та якісний склад є достатнім для висвітлення основних аспектів життя українського населення Східної Словаччини.

Зазначається, що методологічною основою конкретно-історичного дисертаційного дослідження слугували новітні концептуально-теоретичні засади історичної науки, сучасні теоретичні положення щодо розвитку міжнаціональних відносин в умовах європейської інтеграції та постсоціалістичної трансформації.

Визначальним для дисертаційного дослідження є принцип наукової об'єктивності, який вимагає неупередженості, достовірності і послідовності при висвітленні подій, процесів і явищ, виявлення причинно-наслідкових зв'язків на кожному етапі еволюції суспільства.

У другому розділі **«Історичні детермінанти розвитку української національної меншини в Чехословаччині та Словацькій Республіці»**, який складається з двох підрозділів, досліджуються політико – правові засади еволюції української національної меншини, проблеми етнопонаціональної політики у цих двох республіках, соціально-демографічної структури та освітніх, культурних проблем української громади Словаччини окресленого періоду.

У підрозділі 2.1. **«Політико-правові засади еволюції української національної меншини в ЧССР»** з'ясовуються історичні детермінанти суспільно – політичного розвитку Чехословаччини повоєнного періоду, формування впродовж 1990-х рр. основ системних змін у царині людських, громадянських і політичних прав, появу і розвиток нових політичних партій і рухів (зокрема, в середовищі національних меншин), утворення (в лютому 1990 р.) Комітету Уряду ЧССР з питань національностей як дорадчого органу з національних питань; роботу Ради Уряду СР з питань національностей як дорадчого та координаційного органу, який був підзвітний вищевказаному Комітету і федеральному уряду. Надається оцінка відповідних організаційних та змістовних змін у діяльності цих державних органів у контексті потреб національних меншин.

Здійснено аналіз законодавства СР, яким було гарантовано правовий захист громадянам різних національних меншин відповідно до національних та міжнародних документів. Словаччина ратифікувала переважну більшість прийнятих правових норм ООН уже в перший рік свого існування, а більшість документів РЄ стали невід'ємною частиною тогочасної управлінської системи СР. Словацька влада гарантувала всі права національним меншинам як індивідуальні права громадян. Водночас керівництво країни виступало проти надання колективних прав меншинам, вбачаючи в цьому загрозу територіальній цілісності держави. Відзначено, що протягом 1990-х рр. так і не був прийнятий Закон «Про національні меншини» в СР, не створено в країні дієвого механізму забезпечення реалізації етнопонаціональної політики. Правову базу забезпечення культурно-освітніх та духовних потреб національних меншин у 1990-х рр. в СР складала понад два десятки законодавчих актів.

У середовищі національних меншин найбільше активізували політичну діяльність угорська меншина, представники якої створили власні політичні партії, першою з яких була «Угорська незалежна ініціатива». Роми були представлені на рівні регіонального та загальнодержавного словацького політикуму, створивши «Ромську громадську ініціативу». В українському соціумі Словаччини в силу певних детермінант створюється політична організація, яка покликана відстоювати політичні, соціальні, суспільно-економічні, культурні, національні інтереси всього українського населення СР. Новий політичний суб'єкт був створений у вересні 1994 р. під назвою «Піддуклянська демократична громада», що свідчило про активізацію її політичного життя.

У підрозділі 2.2. **«Актуалізація українського питання в ЧСФР і СР»** йдеться про компактне поширення русинства з точки зору територіального

розміщення, про пропорційне проживання українців та русинів на одних територіях. Протягом ХХ ст., особливо з 1991 р., в Словаччині помітна тенденція скорочення офіційної чисельності українців за національністю. У містах Пряшівщини їх відсоток суттєво поступався русинам. Після 1990-го р. відбувся значний зсув громадської думки в питанні етноназви у бік русинства. Водночас русини збільшили свою чисельність майже вдвічі, посилилася компактність їх розселення у порівнянні з українцями.

Законодавство СР у сфері системи освіти та інші освітні програми включали прийняті міжнародні угоди, декларації, які застосовувалися в системі освіти з урахуванням прав людини і свобод кожного громадянина, а також Конституції та Закону про систему національної освіти СР. У країні застосовувалося право батьків на вибір мови навчання дітей. Відтак зменшувалась кількість шкіл, у яких вивчалась українська мова. Причинами цього слід назвати обмеження можливостей щодо навчання в українському класі середньої школи, низьку національну свідомість батьків, антиукраїнську пропаганду, соціально-економічну ситуацію тощо. Літературна українська мова не стала засобом спілкування представників національної меншості в Чехословаччині. Виокремлюється роль «русинських» діалектів у спілкуванні з представниками своєї національної меншості.

Для вирішення питань шкільництва працювала фахова комісія, яку очолював М. Деніс. Її заслугою були прискорення підготовки оновлених освітніх засад і видання нових підручників для шкіл з українською мовою навчання. Питання національного шкільництва, освіти, культури, видавничої діяльності піднімалися на засіданнях Ради Уряду СР у справах національностей.

Наприкінці 1994-1995 навчального року Міністерством освіти (далі МО) СР було започатковано впровадження концепції альтернативної системи навчання, яка полягала у відкритті такої школи чи класу, в яких деякі предмети викладалися б словацькою мовою, за умови належної зацікавленості з боку батьків. Дана концепція розширювала права батьків на вибір школи в залежності від мови і способу навчання.

Загалом у СР в першій половині 1990-х рр. існувала розгалужена мережа шкіл для національних меншин (в основному угорської та української). Однак відбувалося зменшення державного фінансування національних програм, спостерігалось укрупнення шкіл, зменшувалась їх кількість з вивченням української мови. У царині народної художньої творчості СРУ ЧС (з 1993 року СРУ СР) продовжував організацію і проведення багатьох культурних акцій, які мали на меті збереження народного фольклору.

З початку 1990-х рр. «Русинська оброда» з допомогою МО СР намагається запровадити в школах вивчення предмету русинська мова і література. Для цих цілей у січні 1995 р. й була кодифікована русинська мова, а це уможливило в селах організовувати русинські школи.

Третій розділ - **«Суперечності процесу національного самовизначення української меншини у період суверенізації Словаччини (1989-1995 рр.)»**, присвячено дослідженню суспільної, громадсько-культурної, освітньої діяльності «Союзу русинів-українців Словацької Республіки», висвітленню внутрішніх та зовнішніх чинників усамостійнення та активізації діяльності «Русинської оброди» в Словаччині.

У підрозділі 3.1. «Створення та діяльність «Союзу русинів-українців Словацької Республіки» розкривається основний перебіг створення, розвитку та діяльності вказаної громадської інституції. З'ясовується, що у 1945 р. була утворена «Українська Народна Рада Пряшівщини» з метою політичного представництва українства. Після її розпаду у 1951 р. створено громадську організацію культурницького спрямування «Культурний союз українських трудящих Чехословаччини» (далі КСУТ), метою діяльності якого стає поширення української культури та друкованого слова, розвиток народної художньої творчості усіх жанрів, організація фестивалів, наукових семінарів тощо. Було створено професійний український театр, Музей української культури у Свиднику. Ґрунтовною стала його видавнича діяльність.

На позачерговому з'їзді КСУТ (19-20 січня 1990 р.) делегати прийняли рішення перейменувати організацію на «Союз русинів-українців Чехословаччини». У поверненні до старої назви українці Східної Словаччини вбачали один із засобів боротьби за збереження своєї національної ідентичності проти прискореної словакізації в умовах загострення міжнаціональних відносин в ЧССР на кінець 1980-х – 1990-х рр. Велика увага приділялась цією організацією українському шкільництву, роботі з молоддю, народній художній творчості тощо. Пропонувалися шляхи подолання кризових явищ, що виникли в україномовному середовищі. У першій половині 1990-х р. процес зростання національної самосвідомості українців Словаччини ускладнили спалах словацького націоналізму, внутрішньополітичні чехословацькі процеси, наслідки «українізації» тощо. Зростала кількість організацій, які хотіли працювати в галузі культурно-національного життя українців. Відбувалось поживлення роботи українського наукового товариства, увага якого зосереджувалась на захисті української культури, збереженні українських інституцій, організації наукових конференцій.

Позачерговий з'їзд КСУТ у січні 1990 р. прийняв засадничі документи, в яких виклав свої наміри та вимоги, зокрема «Меморандум русинів-українців Чехословаччини Федеральним Зборам ЧССР, Словацькій Національній Раді та Уряду ССР». Тут імперативно ставилося питання щодо представництва українців у законодавчих органах ЧССР та ССР, регіональних органах державного управління, заселених українським населенням, утворення при Уряді ССР органу з комплексного вирішення національних питань, створення структурного підрозділу в МО ССР, який би займався освітніми питаннями українців і т. п. З рішенням з'їзду не погодилась «Ініціативна група за відродження русинів» в Меджилабірцях, яка пропонувала змінити назву організації на «Союз русинів і українців» та вимагала запровадити в 1-5 класах початкових шкіл русинську мову, після якої б на другому ступені продовжувалось вивчення української літературної мови. Також у тижневику «Нове життя» з лютого 1990 р. було запроваджено сторінку на русинському діалекті «Голос русинів».

Відбувалося скорочення програм Русинсько-української студії Словацького радіо в Пряшеві. Почались напади на Музей української культури в Свиднику. У жовтні 1990 р. рішенням міністра культури було змінено назву Українського національного театру в м. Пряшеві на Театр ім. Олександра Духновича, а Піддуклянського українського національного ансамблю як його складової частини на «ПУЛЬС». Відбувалась заміна українських назв інституцій на русинські, покращувалось фінансування «Русинської

оброди». Були різко скорочені субсидії Відділу української літератури Словацького педагогічного видавництва. Цим асиміляційним процесам, які відбувались в україномовному середовищі, активно протидіяв СРУ СР, який у грудні 1994 р. провів свій II-й з'їзд, а його резолюція була надіслана найвищим державним органам. Одночасно СРУ СР розгортав і широку міжнародну діяльність, долучився до міжнародних українських організацій.

Основною ділянкою своєї роботи СРУ СР вважав народну художню творчість, культурно-освітню роботу, видавничу справу, внутрішню організаційну та економічну діяльність. Це спонукало прогресивну українську громадськість Словаччини докласти зусиль до створення іншої, вже політичної організації, яка б відстоювала й політичні (в тому числі) інтереси не лише українців, а й інтереси населення усєї Північно-Східної частини СР.

У підрозділі 3.2. **«Внутрішні та зовнішні чинники усамостійнення та активізації діяльності «Русинської оброди» в Словаччині»** аналізується діяльність вказаної організації та «Світового конгресу русинів», а також подаються витoki русинського руху у Словаччині.

З'ясовується, що наприкінці XIX ст. місцева угорська адміністрація і тутешні москвофіли у пошуках методів протидії ідеям українства зупинилися на концепції окремішності тамтешньої східнослов'янської людності та місцевої культури. Ідея про окремішність автохтонного населення історичного Закарпаття (завдяки своїй антиукраїнській сутності) аж до закінчення Другої світової війни цілком влаштовувала зацікавлені сили Росії, Угорщини, Чехословаччини та Незалежної Словацької держави (1939–1944 рр.). Проте, у 1939 р. закарпатці зробили вибір на користь Карпатської України.

З часу приєднання сучасної Закарпатської області до УРСР в складі СРСР і створення т. зв. соціалістичного табору концепція окремішнього «русинського» етносу втратила свою геополітичну доцільність і не розвивалася. Наприкінці 1980-х рр. імперські сили СРСР – Росії, Угорщини, Чехословаччини доклали максимум зусиль, щоб на теренах історичного Закарпаття якнайшвидше сформувати русинський рух, ідеологом якого став канадський історик П.-Р. Магочі, якому упродовж 1990 р. вдалося заснувати русинські організації в Закарпатській області УРСР, а також на теренах Східної Словаччини, Угорщини, Югославії (Сербії).

Відзначається, що на зламі 80-х – 90-х рр. XX ст. в середині української національності Словаччини поглибився розкол між прибічниками русинської та української орієнтації. Між ними під час Позачергового з'їзду КСУТ виникла конфліктна ситуація, яка полягала у вимозі визнання на державному рівні окремої русинської народності, публікації матеріалів на русинській мові (діалекті), кодифікації русинської писемної мови тощо. Представники «меджилабірської ініціативи» заснували у березні 1990 р. в м. Меджилабірці організацію «Русинська оброда», основним завданням якої було визнання русинів окремим народом, запровадження в початкових класах вивчення русинської мови та її кодифікація тощо. Її головою було обрано В. Турок-Гетеша. У листопаді 1990 р. у Меджилабірцях відбувся I-й Сейм русинів, а 23-24 березня 1991 р. тут же проходив і I-й Світовий конгрес русинів. З початку 1990-х рр. було започатковано традицію регулярного проведення подібних конгресів. Русинський рух мав більшу активність на Пряшівщині. Русинів було визнано як окрему національну меншину в Словаччині,

започатковано видання окремого журналу «Русин», газети «Народні новинки». Впродовж першої половини 1990-х рр. відбувались мовно-політичні дискусії, які увінчалися кодифікацією русинської мови у січні 1995 р., що слугувало передумовою для запровадження її в початкових школах, використання на державному телебаченні та радіомовленні в програмах, адресованих національній меншині. СРУ СР виступав проти подібних дій, мотивуючи це тим, що русинська мова є лише діалектом української мови, а русини як народ не існують взагалі. Невдовзі русинська мова була включена до переліку шкільних предметів за вибором у 12 школах з 50 учнями, що її вивчали.

У четвертому розділі **«Українсько-словацьке співробітництво у сфері захисту прав національних меншин Словацької Республіки»** розкрито процес створення та роботу Міжурядової Двосторонньої українсько-словацької комісії з питань національних меншин, освіти і культури, а також проаналізовано започаткування діяльності Української державної програми підтримки української громади Словаччини.

У підрозділі 4.1. **«Діяльність Міжурядової Двосторонньої українсько-словацької комісії з питань національних меншин, освіти і культури»** досліджено основні напрями спільної діяльності Словаччини та України у сфері гарантій та захисту прав національних меншин. Велику увагу нові незалежні українська та словацька держави впродовж 1990-х рр. звертали на збереження та розвиток національної самобутності української спільноти в СР та словацької – в Україні. Констатовано, що головним координуючим органом міждержавного співробітництва у даній сфері наприкінці ХХ ст. стала Двостороння українсько-словацька комісія з питань національних меншин, освіти і культури. Вона була покликана попередньо розглядати найбільш важливі проблеми двостороннього співробітництва у сфері, якою опікувалася, та надавати відповідним органам державної влади обох країн, як і іншим суб'єктам – учасникам співпраці – погоджені рекомендації з їх вирішення. Зафіксовані в протоколах засідання Комісії положення і погоджені рішення передавались на розгляд урядам обох держав. На їх основі Кабінети міністрів двох країн затверджували низку заходів з реалізації погоджених двосторонніх домовленостей і спільних проєктів. Змішані комісії були невід'ємним дисциплінуючим і динамізуючим елементом системи співробітництва між державами.

Перше засідання Комісії відбулося в Києві 8-9 лютого 1995 р., на якому розглядалися питання правового захисту прав національних меншин в обох країнах, проблеми освіти, культури, двостороннього співробітництва на міждержавному рівні тощо. Комісія визнала за доцільне наголосити на неприйнятності вимог щодо формування будь-яких автономних територіальних утворень за національною ознакою, була прихильна до розвитку здебільшого українсько-словацьких культурних зв'язків на основі контактів між творчими колективами.

Основним завданням Комісії було сприяти створенню необхідних соціально-економічних умов для збереження й розвитку етнічної, культурної, мовної і релігійної самобутності словацької національної меншини в Україні та української національної меншини в СР. Вона координувала діяльність міністерств і відомств України, інших органів державної виконавчої влади щодо забезпечення прав осіб, які належали до словацької національної меншини в Україні та української національної меншини в СР, а також стосовно співробітництва між Україною та СР в галузі освіти

і культури.

У підрозділі 4.2. «Програмні засади України щодо підтримки української діаспори Словаччини» проаналізовано державну політику нашої держави щодо української діаспори СР і вироблення правового механізму захисту українців за кордоном і взаємозв'язків з ними.

Передумовами започаткування процесу створення програмних заходів з підтримки української діаспори у Словаччині слугували неодноразові звернення (меморандуми, петиції, вимоги тощо) представників української інтелігенції до владних органів колишньої ЧСФР, а потім Словаччини щодо важкого становища українців та складнощі релігійного життя україномовного населення у східній Словаччині. Становище в середовищі українців Словаччини послужило поштовхом до напрацювання Державної програми України, моделлю для вироблення дієвих державних механізмів, важелів впливу з боку України, які б покращили ситуацію не лише в самій меншині, а й довкола неї. Значною частиною своїх положень розроблена Програма була прив'язана до Карпатського регіону.

Цьому також сприяло затвердження Положення про Міжвідомчу координаційну раду з питань співробітництва з українською діаспорою як постійно діючого органу Кабінету міністрів України та її складу 1993 р. Основні її завдання полягали в координації діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади, пов'язаної з питаннями співробітництва з українською діаспорою; у сприянні центральним та місцевим органам виконавчої влади, науковим установам і громадським об'єднанням у виконанні Державної програми «Українська діаспора на період до 2000 року» тощо. Обласними держадміністраціями укладалися угоди та приймалися двосторонні програми співробітництва між прикордонними областями з метою проведення спільних освітніх, культурних заходів, обміну інформацією.

З'ясовується, що Ужгородський державний університет із самого початку дії Держпрограми «Українська діаспора на період до 2000 року», з середини 1990-х рр., був залучений до її виконання. Тут свою роль відігравали розташування, міжнародні зв'язки в галузі освіти, з вузами сусідніх держав, особливо Чехословаччини, а з 1993 р. – і СР.

ВИСНОВКИ

Основною проблемою українського питання в Словаччині в кінці ХХ ст. був штучний поділ єдиної національної меншини на русинську і українську, що було зумовлено недостатнім рівнем національного самоусвідомлення її представниками. Лише в середині 2000-х рр. словацькими науковцями були здійснені перші спроби ґрунтовного узагальнюючого історіографічного аналізу рівня вивчення означеної проблематики в СР. Проте в деяких їхніх публікаціях почали з'являтися твердження про неавтохтонність українського населення в північно-східній Словаччині. У своїй більшості словацькі вчені зверталися до висвітлення культурної сфери життя українців Східної Словаччини. Окремою ланкою в дослідженнях виступало національне шкільництво українців.

Доробок вітчизняної історіографії є незначним, а з означуваної теми дослідження практично мінімальний. Починаючи з 2000-х рр. відбувається зацікавлення й зростання інтересу українських дослідників до новітньої історії Центрально-Східної Європи, і зокрема, Чехословаччини, Словаччини, відбувається і захист низки дисертаційних робіт. З початку 1990-х рр. при Ужгородському

державному університеті почав працювати науково-дослідний Інститут карпатознавства, покликаний займатися дослідженням історії країн Карпатського регіону, в тому числі і Словаччини. В сучасній українській історіографії бракує спеціальних (в т. ч. і комплексних) праць по темі дослідження, а рівень вивчення питань, пов'язаних із становищем української національної меншини, залишається недостатнім, і в запропонованому вигляді є неохопленим дослідницькою увагою.

В дисертаційній роботі в переважній більшості використані історичні джерела понад десяти архівних установ Словаччини і України, раніше не опубліковані, які вперше вводяться в науковий обіг. Зокрема, документи поточних (внутрішніх) архівів Уряду СР, Міністерства закордонних справ СР, Міністерства культури СР, Союзу русинів-українців СР; Управління (Відділу) держаного архіву МЗС України, Поточного (внутрішнього) архіву відділу європейської інтеграції та міжнародного співробітництва Департаменту етнополітики і європейської інтеграції Державного комітету України з питань національностей та релігій, Поточного (внутрішнього) архіву відділу у справах національностей Закарпатської ОДА, Поточного (внутрішнього) архіву відділу зовнішніх зв'язків Ужгородського національного університету та інших.

Аналіз законодавства СР щодо захисту прав осіб, які належали до національних меншин, дає підстави стверджувати, що словацький уряд у першій половині 1990-х рр. не прийняв таких законів, які б забезпечили дійсну рівність національним меншинам країни. При цьому словацьке законодавство лише формально відповідало міжнародним і європейським нормам. Політика влади у відносинах з українською меншиною була під впливом і в прямій залежності від політики щодо угорської національної меншості, а обмежувальні дії щодо неї автоматично переносилися і на українців. Діяльність української еліти Словаччини була спрямована в культурницьке русло, де було досягнуто великих надбань. Водночас українці опинилися поза можливістю впливу на внутрішню політичну ситуацію в країні. У 1995 р. вони створили політичне об'єднання «Піддукляньська демократична громада – Схід».

Українці в Словаччині є автохтонною національною меншиною, а місцями їх найбільшого скупчення є міста і села Східно-Словацького краю. Посиленню сегментації української громади сприяли: дисперсне проживання, міжнаціональні шлюби, негативні історичні стереотипи, економічні негаразди, проблеми освіти, відсутність належної підтримки з боку України. Робиться припущення, що саме національно-культурна автономія для українського населення могла б слугувати величезним імпульсом до бажання національного самоусвідомлення себе українцем. Упродовж 1989-го – першої половини 1990-х рр. держава повністю ліквідувала організації та установи, які займалися культурно-національною діяльністю. У 1990-х рр. у СР відбувалося зменшення кількості навчальних закладів, у яких вивчалася українська мова. Проблематика українського шкільництва звузилась до питання мови. Діяльність «Русинської оброди» спрямовувалась на запровадження вивчення в школах русинської мови і культури. Кодифікація русинської мови у січні 1995 р. внесла остаточний розкол в україномовне середовище.

У 1990-х рр. у СР діяли дві найбільші україномовні організації: СРУ СР, який захищав інтереси українців у цілому, та «Русинська оброда», яка керувалась ідеєю

самостійного русинського народу. Жодна з вищеназваних меншин не створила політичної партії, яка б мала шанс потрапити до національного парламенту та винести етнічні питання на порядок денний. У Словаччині діяла Координаційна Рада організацій українців Словаччини, основним завданням якої була координація роботи всіх українських товариств. Протягом першої половини 1990-х рр. пожвавішало культурне, наукове, літературне життя українства в Словаччині. Великий успіх мали Свята культури русинів-українців Словаччини, які проходили у Свиднику. Відбувалася словакізація та латинізація українських православної та греко-католицької церков, ліквідовувалися ознаки східного обряду та запроваджувалися латинізуючі елементи. Уряд Словаччини частину українського населення, яка зберегла давню самоназву «русини», визнав, як і українців, окремою національною меншиною. У 1990 р. була створена організація «Русинська оброда». Більшість русинських громад зберегли свою специфічну самосвідомість і продовжували використовувати етнонім «русин» для виділення власної самобутності. Спостерігалася відсутність у русинів єдиної кодифікованої літературної мови. Тогочасне русинство упродовж 1990-х рр. у Словаччині поступово урбанізувалося, в його середовищі прискорилися асиміляційні тенденції. Однією зі спроб протистояти зростаючій асиміляції було прагнення русинів до встановлення тісних контактів між русинським рухом різних країн, зокрема через організації русинів як усередині кожної з країн, так і через світові організації – «Світовий конгрес русинів», «Світова рада русинів».

Українська держава відреагувала на проблему русинства «Планом заходів щодо вирішення проблеми українців–русинів» від 7 жовтня 1996 р., який утім, через спрощене розуміння проблеми, своєї мети не досяг. Ефективним механізмом захисту прав зарубіжних українців було укладення двосторонніх (міждержавних, міжвідомчих) угод з країнами, які мають етнічно споріднене з меншинами України населення. У зв'язку з цим особливої уваги набував механізм діяльності міждержавних змішаних комісій з питань забезпечення прав національних меншин. Було створено українсько-словацьку Двосторонню змішану комісію, перше засідання якої відбулося 8-9 лютого 1995 р. в м. Києві. Сутність діяльності цієї комісії полягала в тому, щоб за згодою сторін приймати рекомендації для урядів обох держав стосовно покращення становища відповідних національних меншин.

Характерною особливістю діяльності цієї Комісії було те, що її робота була тісно пов'язана із Закарпаттям, події в якому на межі й на початку 1990-х рр. спонукали Українську державу шукати шляхи їх вирішення на міжнародній арені, одночасно заручившись підтримкою сусідніх держав, що межують з Україною в даному регіоні (Угорщина, Словаччина, Румунія, Польща). Мова йшла, до певної міри, про експеримент (як він покаже себе на практиці) створення двостороннього міждержавного органу (у нашому випадку – Комісії), який, оминаючи рішення місцевих органів влади, на міждержавному рівні вирішував би (регулював) проблемні питання у відносинах представників титульного етносу і національної меншини іншої держави. В основу було покладено збереження, шляхом дипломатичних перемовин, територіальної цілісності і непорушності кордонів у регіоні.

Як Двосторонньою українсько-угорською комісією, так згодом і Українсько-словацькою комісією з питань національних меншин, освіти і культури наголошувалось на неприйнятності вимог щодо формування будь-яких автономних

територіальних утворень за національною ознакою та констатувалося, що дієва охорона національних меншин може бути забезпечена лише за умови послідовного визнання територіальної цілісності і недоторканості державних кордонів. У дипломатичних установах України за кордоном вводилась посада дипломата, відповідального за зв'язки з українською діаспорою. Продовжувалось відкриття консульських установ у місцях компактного проживання українців за кордоном, зокрема у м. Пряшеві.

Затвердження Державної програми «Українська діаспора» та заходи щодо її реалізації і створення Міжвідомчої координаційної ради з питань співробітництва з українською діаспорою покликані були стати у слушній нагоді для розв'язання посталих проблем. Організаційно-координаційне забезпечення виконання Програми покладалося на Міністерство України у справах національності та міграції. Значною частиною своїх положень вищезгадана Державна програма «Українська діаспора (1994-2000 рр.)» була причетна до Карпатського регіону. Стверджується, що саме ситуація в середовищі українців Словаччини стала поштовхом до напрацювання Державної програми України, моделлю для вироблення дієвих державних механізмів, які б впливали на покращення ситуації не лише в самій меншині, а й довкола неї. Основна мета Держпрограми полягала у створенні і ефективному функціонуванні механізму міжнародно-правового захисту інтересів зарубіжних українців, розв'язанні освітніх, культурно-духовних та інших проблем їхнього розвитку. Цінність саме таких спонукальних чинників доводить дисертаційне дослідження.

Список опублікованих праць за темою дисертації

Публікації в українських фахових та зарубіжних рецензованих виданнях:

1. Алмашій В. Стан проблем національних меншин в Словацькій Республіці на прикладі угорської національної меншини. Ужгородський національний університет; Науково-дослідний інститут карпатознавства *Carpatica–Карпатика*. Історія і культура Карпат (до десятиріччя утворення НДІ карпатознавства) / [Відповідальний редактор Вегеш М. М., д. і. н., професор], Ужгород, 2002. Випуск 19. С. 193-206.

2. Алмашій В. Українська громада в Словаччині через призму документів архіву МЗС України. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції: Ціна свободи й незалежності: трансформація політичних систем в країнах Центральної та Південно-Східної Європи до та після 1989-1991 рр. Міністерство освіти і науки України; Ужгородський національний університет / Редкол.: М. Вегеш, С. Віднянський, Д. Данилюк та ін. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2007. Випуск 18. С. 5-11.

3. Алмашій В. Словацька історіографія про становище української і русинської меншини в СР. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Ціна свободи й незалежності: трансформація політичних систем в країнах Центральної та Південно-Східної Європи до та після 1989-1991рр. «Міністерство освіти і науки України; Ужгородський національний університет; Історичний факультет / [Редкол.: М. М. Вегеш (голова) та ін.]. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2007. Випуск 19. С. 145-149.

4. Алмашій В. Створення та діяльність українсько-словацької комісії з питань національних меншин, освіти і культури (1990-ті роки). Міжнародні зв'язки України:

наукові пошуки і знахідки. Міжвідомчий збірник наукових праць / Відп. ред. С. В. Віднянський. К.: Ін-т історії України НАН України, 2008. Випуск 17. С. 291-296.

5. Алмашій В.В. Передумови та початок діяльності Двосторонніх міждержавних українсько-словацької та українсько-угорської комісій з питань національних меншин, освіти і культури в першій половині 90-их рр. ХХ ст. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*. Міністерство освіти і науки України; Ужгородський національний університет; Історичний факультет / [Редкол.: М. М. Вегеш (голова) та ін.]. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2008. Випуск 20. С. 78-84.

6. Алмашій В.В. Джерела до вивчення українсько-словацького співробітництва у сфері міжнаціональних відносин (1994-1996 рр.). *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*. Міністерство освіти і науки України; Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет» / [Редкол.: М. М. Вегеш (голова) та ін.]. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2010. Випуск 24. С. 243-250.

7. Алмашій В. Друге засідання Двосторонньої українсько-словацької комісії з питань національних меншин, освіти і культури в системі міждержавного співробітництва між Україною і Словаччиною у 1995–1996 рр.: витоки і реалії. *Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи: Збірник наукових праць* / [Редкол.: В. С. Степанков (голов. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. Випуск 1. С. 173-194.

8. Алмашій В.В. Державна програма розвитку культур національних меншин в Україні на період до 2000 року: розробка і прийняття. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*. Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України; Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет» / [Редкол.: М. М. Вегеш (голова) та ін.]. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2012. Випуск 28. С. 54-63.

9. Алмашій В.В. Національна система освіти русинів-українців Словаччини у 80-90 рр. ХХ ст.: порівняльний аналіз. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Історія*. Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України; Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет» / [Редкол.: М. М. Вегеш (голова) та ін.]. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2012. Випуск 29. С. 107-116.

10. Алмашій В. Суспільно-політична та громадсько-культурна діяльність Союзу русинів-українців Словацької Республіки (1989-1993). Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. Міжвідомчий збірник наукових праць / Відп. ред. С. В. Віднянський. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2020. Випуск 29. С. 226-247.

11. Алмашій В. Позачерговий з'їзд Культурного союзу українських трудящих 1990 року і національна самоідентифікація русинів-українців Чехословаччини на рубежі 80-90-х рр. ХХ століття. *Prešovské politologické dni 2010. Výsledky výskumu: Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie doktorandov, konanej 28-29. januára 2010 v priestoroch Inštitútu politológie Filozofickej fakulty Prešovskej university v Prešove* / Zost. Martina Glosíková – Erik Germuška. Vydavateľ: Filozofická fakulta Prešovskej university v Prešove. Inštitút politológie. Prešov, 2010. S. 113-129.

12. Алмашій В. Українське шкільництво в Румунії у 90-х роках ХХ століття: становище, проблеми та шляхи їх вирішення. Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність. V симпозіум «Румунсько-українські відносини: історія та сучасність» / Упорядники: Горват І. Л. (Ірина Люба), Зан М. (Михайло), Вегеш А. (Анастасія). Редакційна колегія: Крістіян Віраг, Паула Віраг, Ірина Люба Горват, Чіпріян Асталош. Satu Mare, 2015. / *Relații româno-ucrainene. Istorie și contemporaneitate. Al V-lea simpozion «Relații româno-ucrainene. Istorie și contemporaneitate»*. Coordonatori: Irina Liuba Horvat, Mykhailo Zan, Anastasia Vehesh. Colegiul de redactie: Gristian Virag, Paula Virag, Irina Liuba Horvat, Ciprian Astaloș. Editor: Muzeul Județean Satu Mare (Editura Muzeului Sătmărean), 2015. S. 349-356.

Публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Алмашій В. Українська і словацька діаспори за матеріалами третього засідання міждержавної Двосторонньої українсько-словацької комісії з питань національних меншин, освіти і культури від 16-17 грудня 1997 року (м. Ужгород). *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 2-3 жовтня 2009 р.): «Країни Центрально-Східної Європи в модерну і постмодерну добу: теоретичні концепції й політичні реалії». Міністерство освіти і науки України; Ужгородський національний університет; Факультет суспільних наук / Редкол.: Вегеш М. (гол. ред.), Андрущенко В., Круглашов А., Мигович І. та ін. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2009. Випуск 13. С. 314-317 .

2. Алмашій В. Державна програма «Українська діаспора» (1994-2000): підготовка та зволікання з прийняттям. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія* . Міністерство освіти і науки України; Ужгородський національний університет; Факультет суспільних наук / [Редкол.: М. М. Вегеш (голова) та ін.]. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2010. Випуск 14. С. 144-151.

3. Алмашій В. Перший Світовий конгрес русинів у Меджилабірцях 23-24 березня 1991 року та його передумови. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія*. Міністерство освіти і науки України; Ужгородський національний університет; Факультет суспільних наук / [Редкол.: М. М. Вегеш (голова) та ін.]. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2010. Випуск. 15. С. 125-134.

4. Алмашій В. Становище національної системи освіти українських громад Словаччини і Румунії у 1990-х роках: порівняльний аспект. *Міжетнічна та міжконфесійна толерантність як чинник консолідації українського суспільства: досвід Закарпаття*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 28-29 травня 2013 року, м. Ужгород, Закарпатська область, Україна. Закарпатська обласна державна адміністрація, Відділ національностей та релігій облдержадміністрації, Ужгородський національний університет, Центр культур національних меншин Закарпаття. Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2013. С. 305-320.

5. Алмашій В.В. Особливості національної системи освіти у Словацькій Республіці в 1990-х роках. *Україна - Цивілізація*. Том 1. Україна на шляху до розбудови національної держави: історична спадщина, суспільно-політична реальність та соціокультурна перспектива. Карпатський університет імені Августина Волошина;

Ужгородська українська богословська академія імені святих Кирила і Мефодія / Редкол.: архім. Віктор (Бедь В. В.) (гол. ред.), Гайданка Є. І. (відп. секр.), Урста С. В. та ін. Ужгород: видавничий відділ КаУ, 2014. С. 405-414.

6. Алмашій В. Українська державна програма підтримки української діаспори Словаччини в 1990-х роках ХХ ст. Політичні перетворення в країнах Центральної та Східної Європи: історикополітичні, етнонаціональні, електоральні та державно-управлінські аспекти. Матеріали наукової конференції, присвяченої 30-річчю від дня утворення кафедри політології і державного управління ДВНЗ «Ужгородський національний університет» / За заг. ред. проф. М. М. Вегеша і Ю. О. Остапця. Ужгород: Видавництво ПП «АУТДОР-ШАРК», 2021. С.90-111.

АНОТАЦІЯ

Алмашій В. В. Українці Словаччини: громадсько-культурне життя та процес національного самовизначення (1989-1995 рр.). – Рукопис.

У дисертаційній роботі на основі широкого кола неопублікованих джерел, історіографічного аналізу теми комплексно і системно розглядається еволюція української національної меншини Словаччини в кінці 80-х – у середині 90-х рр. ХХ ст. та процес її національного самовизначення. Зокрема, важливе значення у роботі приділено дослідженню українсько-словацького співробітництва у сфері захисту прав національних меншин Словацької Республіки, етнонаціональному розвитку Словаччини, соціально-демографічним, культурним та освітнім аспектам розвитку українців, їхній суспільно-політичній діяльності.

Важливе значення має аналіз законодавства Словацької Республіки, яким гарантовано правовий захист особам, що належать до національних меншин, а також аналіз роботи Ради Уряду Словацької Республіки з питань національностей, значне покращення діяльності якої відбулося внаслідок її оновлення та реконструкції, запровадження паритетних засад представництва національних меншин і державних службовців. Детально проаналізовано характерні риси і специфіку розвитку українського шкільництва, народної художньої творчості, створення й діяльності політичного суб'єкта українців Східної Словаччини під назвою «Піддуклянська Демократична громада» та активізацію їхнього політичного життя. Констатується, що в шкільній системі відбувалося зменшення кількості навчальних закладів, у яких вивчалася українська мова. Здійснювалось об'єднання шкіл, прослідковувалась тенденція до зменшення державного фінансування національних культур тощо. Проблематика українського шкільництва звузилась до питання мови.

У дисертації ґрунтовно досліджуються суперечності процесу національного самовизначення української меншини в період суверенізації Словаччини (1989-1995 рр.), зокрема – процес створення, громадсько-культурна, освітня діяльність «Союзу русинів-українців Словацької Республіки», який захищав інтереси українців у цілому. Встановлено, що протягом першої половини 1990-х років поживавішало культурне, наукове, літературне життя українства в Словаччині. Простежено внутрішні та зовнішні чинники усамостійнення та активізації діяльності «Русинської оброди» в Словаччині, її специфіку та особливості створення, а також роботу «Світового конгресу русинів». Спостерігалась відсутність у русинів єдиної кодифікованої літературної мови. В їхньому середовищі прискорились асиміляційні тенденції. Відбувався процес налагодження контактів між русинським рухом різних країн, зокрема – завдяки світовим організаціям русинів.

У роботі окремо проаналізовано українсько-словацьке співробітництво у сфері захисту прав національних меншин Словацької Республіки. Зокрема – створення та робота Міжурядової Двосторонньої українсько-словацької комісії з питань національних меншин, освіти і культури, сутність роботи якої полягала в тому, щоб за згодою сторін приймати рекомендації для урядів обох держав стосовно покращення становища відповідних національних меншин. Однією з особливостей діяльності цієї Комісії було те, що її робота була тісно пов'язана із Закарпаттям, події в якому на початку 1990-х рр. і спонукали Українську державу шукати шляхи їх вирішення на міжнародній арені. Також розкрито процес започаткування діяльності Української державної програми підтримки українського населення Словаччини, основна мета якої полягала у створенні та ефективному функціонуванні механізму міжнародно-правового захисту інтересів зарубіжних українців, розв'язання освітніх, культурно-духовних та інших проблем їхнього розвитку. Стверджується, що саме ситуація у середовищі українців Словаччини стала поштовхом до її напрацювання. Ужгородський державний університет був задіяний до реалізації освітніх питань Програми, зокрема – зі Словаччиною.

Ключові слова: українці Словаччини, громадсько-культурне життя, національне самовизначення, політико-правові засади, «Союз русинів-українців Словацької Республіки», «Русинська оброда», Двостороння українсько-словацька комісія з питань національних меншин, освіти і культури, державна програма, українська діаспора, національне законодавство.

АННОТАЦІЯ

Алмаший В. В. Украинцы Словакии: общественно-культурная жизнь и процесс национального самоопределения (1989-1995 гг.). – Рукопись.

В диссертационной работе на основании широкого спектра неопубликованных источников комплексно и системно рассматривается эволюция украинского национального меньшинства Словакии в конце 80-х – середине 90-х годов XX века и процесс его национального самоопределения. В частности, серьезное внимание в работе отводится исследованию украинско-словацкого сотрудничества в сфере защиты прав национальных меньшинств Словацкой Республики, этнонационального развития Словакии, социально-демографических, культурных и образовательных аспектов развития украинцев, их общественно-политической деятельности.

Важное значение имеет анализ законодательства Словацкой Республики, гарантировавшего правовую защиту лицам, принадлежащим к национальным меньшинствам, а также работе Совета Правительства Словацкой Республики по вопросам национальностей, деятельность которого значительно улучшилась в результате его обновления и реконструкции, установления паритетных принципов представительства в нем национальных меньшинств и государственных служащих. Детально проанализированы характерные черты и специфика развития украинского образования, народного художественного творчества, процесса создания и деятельности политического субъекта украинцев Восточной Словакии под названием «Поддуклянская Демократическая община» и активизация их политической жизни. Констатируется, что в школьной системе наблюдалось уменьшение количества образовательных учреждений, в которых изучался украинский язык. Происходило объединение школ, наблюдалось уменьшение государственного финансирования национальных культур и прочее. Проблематика украинского школьного образования

сводилась к вопросу о языке.

В диссертации основательно исследуются противоречия процесса национального самоопределения украинского меньшинства в период суверенизации Словакии (1989-1995 гг.), в частности, образовательный процесс, общественно-культурная, просветительская деятельность «Союза русинов-украинцев Словацкой Республики», представлявшего и защищавшего интересы украинцев в целом. На протяжении первой половины 1990-х годов активизировалась культурная, научная, литературная деятельность украинцев в Словакии. Прослеживаются внутренние и внешние черты обособления и активизации деятельности «Русинской оброды» в Словакии, её специфика и особенности создания, а также работа «Всемирного конгресса русинов». Наблюдалось отсутствие у русинов единого кодифицированного литературного языка. В их среде ускорились ассимиляционные тенденции. Происходил процесс налаживания контактов между русинским движением разных государств, в частности – благодаря всемирным организациям русинов.

В работе отдельно проанализировано украинско-словацкое сотрудничество в области защиты прав национальных меньшинств Словацкой Республики. В частности, создание и работа Межправительственной двусторонней украинско-словацкой комиссии по вопросам национальных меньшинств, образования и культуры, содержание которой определялось тем, чтобы по согласованию сторон принимались рекомендации для правительств обеих государств относительно улучшения положения определённых национальных меньшинств. Одной из особенностей деятельности этой Комиссии было то, что её работа была самым тесным образом связана с Закарпатьем, так как наблюдающиеся в области в начале 1990-х гг. процессы и побудили Украинское государство искать новые возможности их разрешения на международной арене. Прослеживается также процесс начала деятельности Украинской государственной программы поддержки украинского населения Словакии, основная цель которой заключалась в создании и эффективном функционировании механизма международно-правовой защиты интересов зарубежных украинцев, решения образовательных, культурно-духовных и других проблем их развития. Утверждается, что именно ситуация в среде украинцев Словакии послужила толчком к разработке Программы. Ужгородский государственный университет был задействован в процессе реализации образовательных вопросов Программы, в частности – со Словакией.

Ключевые слова: украинцы Словакии, общественно-культурная жизнь, национальное самоопределение, политико-правовые аспекты, «Союз русинов-украинцев Словацкой Республики», «Русинская оброда», Двусторонняя украинско-словацкая комиссия по вопросам национальных меньшинств, образования и культуры, государственная программа, украинская диаспора, национальное законодательство.

SUMMARY

Almashiy V.V. Slovakian Ukrainians: social and culture life and process of national self-determination (1989-1995) - Manusript

The dissertation thesis provides a comprehensive and systematic examination of the evolution of the Ukrainian national minority in Slovakia in the late 1980s and mid-1990s on the basis of a wide range of unpublished sources and a historiographical analysis of the topic and process of its self-determination. In particular, the research on Ukrainian-Slovak cooperation in the protection of the rights of national minorities in the Slovak Republic,

ethno-national development of Slovakia, socio-demographic, cultural and educational aspects of Ukrainians and their socio-political activities received significant consideration in the work.

The analysis of the legislation of the Slovak Republic that guaranteed legal protection to individuals belonging to national minorities and the work of the Government Council of the Slovak Socialist Republic for Nationalities, in the framework of which a significant improvement in its renewal and reconstruction has taken place, is of importance in the present research. Quantitative balancing of national minorities and public officials. The characteristic features and specifics of the development of Ukrainian education, folk art, the creation and activity of the political entity of Ukrainians in Eastern Slovakia called «Podduklianske Democratic Society» and the activation of their political life are analysed in detail. Ascertained that in school system there was a number of educational institutions decrease in which Ukrainian was studied. Schools were merged, public funding for national cultures was reduced etc. The issue of Ukrainian schooling has narrowed to the issue of language.

The dissertation thoroughly examines the contradictions of the process of national self-determination of the Ukrainian minority during the period of sovereignty of Slovakia (1989-1995), in particular the process of creation, socio-cultural, educational activities of the Union of Ruthenians-Ukrainians of the Slovak Republic. During the first half of the 1990s, the cultural, scientific, and literary life of Ukrainians in Slovakia revived. The internal and external factors of independence and intensification of the activity of the «Ruthenian rite» in Slovakia, its specifics on the peculiarities of creation, as well as the work of the «World Congress of Ruthenians» are traced. There was a lack of a single codified literary language among the Ruthenians. Assimilation tendencies accelerated in their environment. There was a process of establishing contacts between the Ruthenian movement of different countries, in particular through world organizations of Ruthenians.

The research separately analyzes the Ukrainian-Slovak cooperation in the field of protection of the rights of national minorities of the Slovak Republic. In particular, the establishment and work of the Intergovernmental Bilateral Ukrainian-Slovak Commission on National Minorities, Education and Culture, the essence of which was to adopt recommendations by agreement of the parties for the governments of both countries to improve the situation of national minorities. The peculiarity of the activity of this Commission was that its work was closely connected with Transcarpathia, where the events in the early 1990s prompted the Ukrainian state to look for ways to solve them in the international arena. The process of launching the Ukrainian state program to support the Ukrainian population of Slovakia, the main purpose of which was to create and effectively operate a mechanism of international legal protection of foreign Ukrainians, solving educational, cultural, spiritual and other problems of their development. It is claimed that the situation among Ukrainians in Slovakia was the impetus for its development. Uzhhorod State University was involved in the implementation of educational issues of the Program, in particular with Slovakia.

Key words: Slovakian Ukrainians, social and cultural life, national self-determination, political and legal base, «Union of Ruthenians-Ukrainians of the Slovak Republic», «Rusynska obroda», Ukrainian-Slovak Bilateral Commission on National Minorities, Education and Culture, government program, Ukrainian diaspora, National legislation.